

Сагач Г. М.*

**ЛЕБЕДИНА ПІСНЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА –
«БУКВАР ЮЖНОРУСЬКИЙ» (1861 Р.)**

*«... Орю
Свій переліг – убогу ниву
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть».*

(Тарас Шевченко)

Християнська душа Тараса Шевченка – це благословенний світльник Добра і Мудрості не лише для дорослих, які шанували його геній у поезії та малярстві, але й вічна, безмежна любов до дітей України, її майбутнього цвіту в покріпаченій (на той час) рідній стороні. Не маючи власних (плотських) дітей, він став Батьком Тарасом для усієї нації, а для усіх дітей країни – Духовним Батьком, Лідером Народу, портрети якого висіли поруч зі святими образами в українських хатах і домівках. Його творчий шлях проліг від «Кобзаря» до «Букваря», ніби символізуючи гармонійну єдність серця і розуму, мистецтва і науки, віри і знання, що було новаторською справою для геніального поета і художника, творчість якого Пантелеймон Куліш визначив «гуком воскреслої труби архангела», а його особистість як «національного пророка», підкресливши: «Для мене ж сяйво його духа було чимось надприродним».

Т.Г. Шевченко отримав від Бога благодать просвітництва народу, тому планував написати і видрукувати серію дешевих книжечок: «Буквар», арифметику (лічбу), етнографію, географію (це – по 5 копійок), а українську історію мріяв «убгати в 10 копійок».

Поет-пророк мріяв про створення цілісної національної освіти, продовжуючи і втілюючи у життя прогресивні ідеї побратимів Кирило-Мефодіївського товариства.

Свою духовно-моральну, інтелектуальну десятину Богу він щедрою рукою в останні місяці свого земного життя подарував Україні через дітей, яких він любив усім своїм милосердним серцем, усією душею, обдарував книгою «Буквар Южно-руський» (1861 р.), що яскраво ілюструють його власні, дорожочні слова-перли: «...Я так люблю дітей, що не надивився б на справжній відбиток ангела».

Які золотоцінні слова!

Велику духовну радість випромінюють інші зізнання нашого пророка, поета, художника, просвітителя: «Мене діти люблять, а кого люблять діти, той ще не зовсім поганий чоловік». Тільки щиро віруюча душа Великого Кобзаря могла так сповідуватися перед Небом у любові до нього тих, кого він назвав «справжнім

---

* © Сагач Г. М.

відбитком ангела» – діточок.

Він любив їх усе своє многотрудне й страдницьке життя. Він уславив їх у поезії, у малярстві, у просвітницькій діяльності – останньому подарункові усім нам – «Букварі Южноруському» (1861 р.), в якому «запрограмував», заклав свою християнську (православну) педагогіку для українських недільних шкіл. Це – безумовний Педагогічний Подвиг уже тяжко хворого після заслання й душевних мук Т.Г. Шевченка, це його піднебесний привіт дітям України, бо саме в дітях, їхніх чистих душах, ангельських серцях, світлих умах геніальний мислитель бачив безсмертя України, «своє власне безсмертя», як писав О.Т. Гончар. До речі, сам Т.Г. Шевченко завжди називав цю диво-книгу «Букварем», відкидаючи зросійщене «Южноруський», як необхідну на той час данину цензурі.

Український менталітет можна хоча б приблизно охарактеризувати поняттями: Бог, Україна, кордоцентризм (осердечений розум), логоцентризм (дар слова-логоса), дитиноцентризм/родиноцентризм.

Т.Г. Шевченко – чи не найяскравіший представник і виразник національного менталітету, бо своє служіння Словом він присвятив Богу, народу, його серцю й Духу, освіті й просвіті, цінностям родини, із духовним захистом материнства, дитинства – власне, усіх знедолених, усіх нещасних, усіх струджених, бо «на сторожі коло їх поставив Слово». Додамо: і малярство, і просвітництво!

Його Великою Сакральною Родиною (через усі терни раннього сирітства) був Господь, Якому він ревно молився ще «у бур'янах» і до останнього удару серця, а також полум'яне почуття синівства до України, її слави, її дітей: «...треба любити й пишатись найкращою своєю матір'ю. І я, яко син її великого сімейства, служу, якщо не ради добра для нього явного, то, принаймні, для слави імені України».

Т.Г. Шевченко мріяв про поширення навчання, просвіти, розвиток науки для рідного народу. У поетичній формі це пролунало драматичним дзвоном думки й серця:

*І день іде, і ніч іде,
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки?*

У цих словах сконцентрована христоцентрична мудрість геніального сина християнського народу і Велета Духу і Слова Всесвітнього рівня, якому були даровані вищі прозріння, біблійна істинність його пророчих слів: «І на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі».

Розгорнемо трепетною рукою, схвильованим серцем останню прижиттєву книгу Т.Г. Шевченка – «Буквар Южноруський» (1861 р.), який є навчальним посібником для оволодіння грамотною українською мовою українського народу.

ІСТОРІЯ ОСВІТИ

Наклад – 10000 примірників, вийшов друком у грудні 1860 р., приблизно за три місяці до відходу у Вічність Т.Г. Шевченка.

Дякуємо видавництву «Веселка», яке в 1991 р. видрукувало фототипічне видання «Букваря Южноруського 1861 р.», укладеного і виданого Т.Г. Шевченком, а також тексти для читання з нього в сучасній транскрипції. Видання має гарну передмову О.Т. Гончара, воно ілюстроване сімома фоторепродукціями картин та малюнків Великого Кобзаря. Обсяг книжки становив 24 сторінки, а ціна – 3 копійки, що було приступним для бідного українського люду.

Зазначимо, що «ГраMATка» Пантелеймона Куліша була розкішним виданням на 150 сторінок і коштувала 50 копійок, що було дорогим для простого люду.

Велике серце генія щось тривожне відчувало, бо Т.Г. Шевченко у досить стислі строки, одразу після звільнення з ув'язнення, здійснює Величний Проект у просвітницькій історії України – пише і видає для українських дітей і дорослих «Буквар Южноруський» 1861 р. – як останній удар свого люблячого серця. Він молився щиро, скромною молитвою: «Якби Бог поміг іще це мале діло зробить, то велике само б зробилося».

Велике Діло здійснилося з волі Божої і трудами Т.Г. Шевченка, а у подальші роки естафету народного просвітництва підхопили Іван Франко, Михайло Коцюбинський, Леся Українка, Борис Грінченко, Олена Пчілка, Степан Васильченко та багато інших подвижників на Ниві Божій Просвітництва народу (і дітей) України.

Сам Тарас зазнав раннього сирітства, але словом і пензлем звеличував родину, дитину, матір, оплакував сирітство, байстрят, тобто нешлюбних дітей.

У часи Т.Г. Шевченка діяли принципи християнської етики в серцях українців, тому жінка-покритка, дитя-байстря були доказом жорстокої, цинічної експлуатації закріпаченого народу, жертви панських примх.

Нині, на жаль, багато дітей росте без батька чи матері: чи повною сиротою, чи соціальною сиротою зовсім з інших причин – духовно-моральних, частково соціально-економічних.

Господи, прости і помилуй нас, многогрішних!

Діти для Т.Г. Шевченка були ідеалом чистої серцем людини, були надією на безсмертя України, його Віфлеємською Зіркою.

«Буквар Южноруський» 1861 р. не міг не народитися з надр християнської душі поета, художника, просвітителя.

Мудрий християнський просвітительський гуманізм Т.Г. Шевченка був спрямований на поширення світла знань і науки для дітей у недільних школах, а також і для батьків, усіх бажаючих.

Казенна бюрократія імперської царської Росії злякалася цієї невеличкої за розміром (кількадесят сторінок) книжечки для

уярмленого народу через його намір «вызывать снова к отдельной жизни малороссийскую народность». Українському народові ще довго довелося виборювати свою незалежність!

Т.Г. Шевченко ішов просвітницьким шляхом своїх попередників, перш за все, геніального мудреця і праведника Г.С. Сковороди. Шевченко і Сковорода – діти Божі, великі сини українського народу, віддали свої таланти (дари Божі) українському народові повною мірою. Їх християнська культура, християнський дух звеличували рідний народ і поезією, і філософією, і малярством, і просвітительством.

Вони – безсмертні провідники вічних християнських добротностей, бо самі жили, як говорили, а говорили так, як жили.

Розглянемо уважніше зміст Тарасового «Букваря Южно-руського» 1861р. Місце народження і виходу у світ – Санкт-Петербург, у друкарні Рогенфельдена і К⁰.

Дозвіл друкувати видано там само, 21 листопада 1860 р. Славна дата! Цензорами були архімандрит Фотій та В. Бекетов. Царство Небесне усім цим названим і неназваним сучасникам Т.Г. Шевченка, який про себе на авантигулі книжечки скромно зазначив: «Составил Тарас Шевченко». Додамо: і сам профінансував свою Лебедину Пісню дітям України.

«Буквар» складається з таких частин:

1. Велика Азбука (36 букв, написаних великими літерами);
2. Мала азбука (36 букв, написаних малими літерами).

Далі автор-укладач Т.Г. Шевченко подає 36 букв друкованою формою і поряд – цифри від 1 до 0 (усіх – 10 цифр).

Наступний розділ називається «Склади», який складається із 6 віршів Т.Г. Шевченка. Це – уривки з його «Псалмів Давидових» (псалом 132 Біблії, автор його – цар Давид) (XI – бл. 950 р. до н.е.).

Дитина чи учень одразу занурюються розумом чи серцем у христоцентричний, Біблійний світ Добра, Милосердя, Мудрості, Молитовності, Надії, Віри, Любові, Хвали Господові. Це – христоцентричний задум Т.Г. Шевченка!

Так і бачиш, як діти вчатьсЯ читати на Божому Слові, бо Т.Г. Шевченко поряд із своїм поетичним переспівом Біблійного псалма вміщає оригінальний текст псалма СXXXII Давидового.

Християнська освіта, християнське виховання тут мають органічну єдність духовної Поезії та Біблійного Тексту (псалма 132).

У дітей чи дорослих формувалася християнська свідомість і наступною главою – «Молитви», які добирав сам Т.Г. Шевченко, зокрема, «Символ віри», «Отче наш» та інші.

Відзначимо, що повні чи фрагментарно подані молитви, цитати з Біблії доповнюються високоморальними народними приказками типу:

*Де єсть добрі люди,
Там і правда буде,
А де кривда буде,
Там добра не буде.*

ІСТОРИЯ ОСВІТИ

Далі вміщено «Думу про Пирятинського попівича Олексія» – одна з найпопулярніших українських народних дум, яка має кілька десятків записів. Т.Г. Шевченко вмістив у «Буквар» найпоширеніший варіант, який повчає християнським цінностям: розбурхане море заспокоюється одразу після щирого покаяння Олексія попівича у скоєних гріхах.

«Дума про Марусю попівну Богуславку» – наступна народна дума, улюблена українським народом, яка має понад 10 записів. Т.Г. Шевченко обрав цей один із найдовершеніших творів через плекання християнських чеснот у душах читачів: сила віри, сила християнського духу, воля до свободи допомогли звільнити кількасот бранців турецько-татарського невільництва.

У Великдень Маруся попівна Богуславка звільнила бранців, бо так їй поклав на серце Господь Ісус Христос. Але сама вже не змогла повернутися на рідну Богуславщину, бо «потурчилась, побусурманилась для розкоші турецької, для лакомства нещасного!»

Які гіркі слова! Але і велику надію на Бога покладали «бідні невільники». Таким невільним був увесь український народ. Ці муки й тортури пройшов у 10-літньому засланні сам Тарас.

Завершували «Буквар» народні прислів'я (13 прикладів), наповнені високою духовно-моральною красою, силою, мудрістю.

Тогочасна цензура помітила «ризики» для пануючих верств населення прислів'ями типу «Багато панів – а на греблю й нікому», тому весь християнський дух книги був їм не до душі, не до серця, не до розуму. Царизм усе робив, щоб наклад не розходився на теренах України. Але в 1863 р. Валуєвський указ повністю перекрив кисень для життя й розвитку українського народу на довгі роки й десятиліття...

Глибока мудрість, духовна краса українського народу органічно передалася його світочу – Т.Г. Шевченку. Він не зламався під ударами долі, бо завжди був з Богом і Народом.

Тарас Григорович повністю, цілісно виконав свою християнську місію в Божих дарах – поезії, малярстві, просвітництві.

Т.Г. Шевченко – як той Біблійний Сіяч сіяв Боже і божественне насіння у серця й голови свого народу. Він гідний народних великих слів: «Аби мені місяць світив, а зорі я й кулаком дістану».

Г.С. Сковорода і Т.Г. Шевченко «зорі кулаком дістали», бо серцем доросли до Найвищих Небес.

***

P.S. На останньому прижиттєвому автопортреті у Т.Г. Шевченка блищать в очах сльози-перли: віра, надія, любов промовляють нам із Вічності...

Чи ми виконуємо заповіді «Кобзаря» й «Букваря» від Бога та його вірного сина Тараса?!

Чи ми всі віддали Богу й народу свою духовно-моральну, інтелектуальну «десятину»?

Царство Небесне Вам, Батьку Тарасе! Помоліться за нас, грішних!

***

Р.Р.С. Святитель Тихон Задонський писав: «Тобі й мені Бог Листа написав», маючи на увазі Святе Євангеліє.

Перефразовуючи, можна сказати, що «тобі й мені Бог Листа написав благословенною рукою Тараса Шевченка». Читаймо! Думаймо! Дбаймо!

Ткаченко Л. І.*

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ДОМІНАНТИ ЖИТТЄВТВОРЕННЯ

У статті здійснено спробу узагальнити екзистенційні домінанти Г.С. Сковороди, спираючись на сучасні дослідження з проблем ментальності, історіософські розвідки української історії, філософію людиноцентризму. Визначено, що етапи життєтворення Г.С. Сковороди потрібно визначати за критерієм його волевиявлення, що було відображенням його національної ментальності.

Усвідомлення власної ідентичності, застереження від втрати національної самобутності в умовах сьогодення спрямовують до історичних джерел, витоків української націєтворчої думки. У науковому дискурсі незалежної України є актуальною, затребуваною, привертає все більшу увагу дослідників творча та ідейна спадщина Григорія Савича Сковороди. Це пояснюється не лише гуманістично-демократичною парадигмою сучасних перетворень у суспільстві, а й новими методологічними засадами історичного й філософського знання. У зв'язку із цим актуалізується зауваження А.С. Гальчинського про те, що «кожна епоха вибирає собі в минулому, іноді усвідомлено, іноді стихійно, близькі їй за духом традиції, що слугують корелятом її досвіду» [4, с. 4].

Життя і творчість Григорія Сковороди були й залишаються предметом вивчення представниками різних наукових галузей – філософії, історії, педагогіки. Потрактування життєвого шляху й освітньо-педагогічної діяльності українського філософа й педагога мітяться в працях Д.І. Багалія, Л.М. Василенко, Г.П. Гребенної, В.Ф. Ерна, О.Р. Мазуркевича, А.М. Ніженець, Д.І. Чижевського та ін. До праць, що наближають до сучасного розуміння ідейної спадщини Григорія Сковороди, утіленої в його життєвому шляху й творчій спадщині, потрібно віднести праці Ю.Я. Барабаша, В.С. Горського, Л.Є. Махновця, Л.В. Ушкалова. Окремо варто зазначити про монографію М.В. Поповича, який назвав творчість українського мислителя «філософією свободи».

* © Ткаченко Л. І.